

В історії людства, яка може бути інтерпретована як історія боротьби за права людини, мають місце певні події, факти, що позначають історичні етапи, віхи цього процесу. В утвердженні і розвитку прав людини такими «віхами» виступали іудейська Тора, християнська Біблія, англійська Велика Хартія вільностей, американська Декларація незалежності, французька Декларація прав людини і громадянина і Загальна декларація прав людини, яка поклала початок планетарному визнанню прав людини усіма державами і народами. За всіх обставин Загальна декларація прав людини була і залишається загальним надбанням людства, однією з найважливіших цінностей нинішнього, ХХ століття. В результаті повоєнних роздумів, надій і сподівань людства 10 грудня 1948 року Декларація стала відома світові.

Сутність Загальної декларації прав людини усвідомлюється всебічно при з'ясуванні, чому, для чого, що є теоретичним підґрунтям і яким чином її було прийнято.

Теоретичні постулати природного права заявили про своє існування ще в античності та в середньовіччі, хоча фундаментальна місія була йому передбачена в майбутньому, в той час коли природне право стане носієм самої суті людського буття.

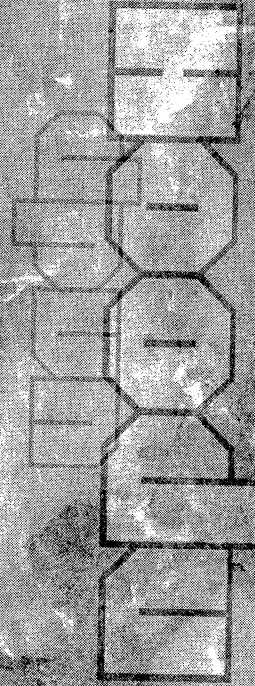
Саме в Новітній історії, в історичних умовах, що виникли в результаті звершень епохи Просвітництва, природне право висувало цілий ряд вимог існуючій владі, а із множинних прав, що обумовлені різноманітні-

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗАГАЛЬНОЇ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

ТОЛКАЧОВА Н.Є.,
кандидат філософських
наук, ст. викладач

*Київський університет
ім. Тараса Шевченка*

ми факторами діяльності, виділились невід'ємні права людини. Вони стали безпосереднім виразом самої суті людського буття і притаманної йому основи спільності людей – свободи в усіх її життєвих проявах: свобода слова, недоторканість особи, право вибирати своїх правителів тощо.

Невід'ємні права людини стали розумітися, по-перше – як явища культури, і, по-друге – як суб'єктивні права. З цієї точки зору природне право в його змістовному значенні може бути охарактеризовано як відкриття епохи Просвітництва. Теорія природного права в контексті прав людини – це своєрідний духовний базис демократичних засад в сучасному суспільстві.

Доречно звернути увагу на ту обставину, що, на думку багатьох великих мислителів, невід'ємні права людини повинні розглядатися поряд з демократією як основа сучасного громадянського суспільства, правової, конституційної держави. Хабермас Ю. в праці «Демократія. Разум. Правдивість» вказує на те, що «демократія і права человека образуют универсальное ядро конституционного государства»¹.

Якщо історично самі перші акти суспільств, що ставали на шлях демократичного розвитку (англійські Велика Хартія Вільностей 1215 р., Біль про права 1689 р.), зводились в основному до обмеження монархічної влади без скільки-небудь «філософського» обґрунтування, то інша картина характерна для документів періоду перемоги демократії в США та Франції.

Не зважаючи на статус таких документів, як Декларація незалежності 1776 р. та французька Декларація прав людини і громадянина 1789 р., висока місія невід'ємних прав людини згодом через десятки років, пройшовши через соціальні та політичні випробування, стала незаперечною реальністю. Суттєвим кроком у напрямку трансформації ідеї прав людини, що мала декларативний характер, в регулятивний юридичний принцип стало прийняття в грудні 1948 р. ООН Загальної декларації прав людини.

Уявляється, що сьогодні доречно звернутись до тих постулатів природного права, що закладені в Загальній декларації прав людини і були розроблені в юридичній теорії в першій половині ХХ ст. Цей період отримав назву «відродження природного права», під яким розумілось відродження на новій методологічній основі традицій раціоналістичного обґрунтування права і яке було перервано в другій половині минулого століття розвитком юридичного позитивізму і формально-догматичної юриспруденції.

В підготовці проектів Загальної декларації прав людини брав участь знаний представник сучасного томізму – французький філософ і громадський діяч Жак Марітен (1882-1973). Неотомісти (Ж.Марітен, В.Катрайн, І.Месснер) обґрунтовують своє розуміння природного закону, виходячи з філософії Тома Аквінського, вчення якого отримало в 1879 р. схвалення і підтримку з боку католицької церкви, про що свідчила енцикліка Папи Лева XIII «Етерні Патрис». Офіційне тлумачення доктрини було дано в енцикліці папи Лева XIII «Regum novarum» (1891) і в наступних енцикліках римських першосвященників. Жак Марітен (1882-1973), видатний католицький філософ сучасності, однодумець Етьєна Жильсона, близький до установок російських філософів, зокрема Володимира Соловйова, зосередив свої творчі пошуки на застосуванні томістської доктрини до людської долі. В 1945-1948 роках Ж.Марітен був послом Франції у Ватикані. Головні його праці з проблем соціально-політичної теорії – «Інтегральний гуманізм», «Права людини і природний закон», «Людина і держава».

Концепція Марітена, як і інших послідовників неотомізму, побудована на поєднанні традиційних для релігійної філософії уявлень про божественне походження держави і права з положеннями сучасної науки: принципами історизму, ідеями розвитку культури і соціальної обумовленості політики. Марітен намагався створити «інтегральну» доктрину, відкриту для гуманістичних і демократичних уявлень сучасної епохи. Він розмежовував першопричину соціальних інститутів, яку вбачав в існуванні Бога, і реальну детермінацію подій, що відбуваються в суспільстві. У вченні Марітена відбивається один з варіантів модернізації соціальної теорії католицизму стосовно умов високорозвинутого індустріального суспільства.

Марітен визнавав існування вічного і незмінного закону і вважав, що природне право розкривається людям поступово, по мірі розвитку культури і наближення людини до Бога. Кожна епоха, на його уявлення, має свій «історично конкретний ідеал». Особистість – це те, що забезпечує духовне життя душі в її єдності з буттям людини у всій її багатоманітності, де особливо значною є самовідданість душі в свободі та коханні. В конкретному людському бутті індивідуальність і персональність зростаються, створюють людину як цілісність. Можуть бути такі суспільства, де людина як особистість не отримує поваги, і до людини ставляться лише як до індивіда. В таких суспільствах індивіди розглядаються лише як окремі особи, а все що є універсального в людях, залишається поза увагою, що в філо-

софському плані відповідає номіналізму. В інших суспільствах, однак, універсальному надається настільки великого значення, що все стає йому повністю підкореним. Це спостерігається в тоталітарних суспільствах, яким у філософському плані відповідає ультра-раціоналізм як визнання лише як реального універсальності. В соціально-політичній сфері можна також знайти і аналог «врівноваженого реалізму» Св.Тома, а саме – суспільство, в якому задовольняються потреби людини як біологічної істоти, з однієї сторони, а з другої – в його основі лежить повага до людської особистості, що виходить за рамки біологічного. «Людина ні в якій мірі не існує для Держави. Сама Держава – для людини»².

У зв'язку з цим Марітен оцінював як безплідні спроби скласти повний каталог природних прав людини на всі часи. «Декларація прав людини ніколи не буде вичерпною і остаточною. Вона завжди буде залежати від рівня моральної свідомості і від рівня цивілізації в даний період історії»³.

Марітен запропонував власну класифікацію прав людини, за якою вони розподілені на три види. Фундаментальні права особи (людини як такої) містять: право на життя та на особисту свободу, право на вступ до шлюбу, право приватної власності, право на прагнення до щастя тощо. Ці права є природними у строгому значенні слова, так як містяться в самій природі людини як вільної та духовної істоти. Людська особистість, писав Марітен, належить світу вищих цінностей, трансцендентних державі. Політичні права (або права громадянина) визначаються законодавством країни, однак вони залежать від природного права і утворюють його продовження, так як встановлення державної влади стають законом лише в силу їх відповідності природному праву. До політичних прав належать: право народу встановлювати конституцію держави і визначати форму правління, право громадян на активну участь у політичному житті, право на об'єднання в політичні партії, рівність громадян перед законом і судом. Згідно поглядів Марітена, реалізація цих прав з допомогою церкви приведе до встановлення християнської демократії, тобто «по-християнському побудованої світської держави». Соціальні права людини (права трудящих) охоплюють: право на працю, право об'єднання у профспілки, право на справедливую заробітну плату, на соціальне забезпечення у випадку безробіття, по старості тощо. Визнання соціальних прав особи поряд з правом приватної власності дозволяє, вважав Марітен, уникнути вад як капіталізму, так і соціалізму⁴.

Як відданий католик Марітен впевнений, що віруючі набагато глибше відчувають веління природного закону, ніж атеїсти. Він підкреслює роль католицької церкви як охоронця природного права.

Вчення Марітена було однією з концепцій, що ідейно підготували розробку Загальної декларації прав людини. Розвиток теорії природного права в середині ХХ ст. був здебільшого обумовлений прагненням демократичних кіл покінчити з практикою авторитарних режимів на європейському континенті. Природно-правові концепції того часу зіграли велику роль в дискредитації фашизму, в утвердженні загальнолюдських цінностей і норм міжнародного права як основи сучасної демократії.

Можна стверджувати: Загальна декларація – це якісно новий людський вибір, нова міра гідності людини і людства, новий рівень людської свідомості і буття. В Пактах про громадянські, політичні та економічні, соціальні та культурні права і свободи людини і громадянина та інших міжнародно-правових актах положення Декларації набули подальшого розвитку. В більшості конституцій двох останніх поколінь та в законах всіх п'яти континентів втілені положення Декларації як взірць. Вони імплементовані в Конституції України як пріоритетні, гарантовані, чіткі та недвозначні.

ПОСИЛАННЯ

¹ Хабермас Ю. Демократія. Разум. Нравственность. – М., 1995.

² Maritain G. Man and the state. - Chicago, 1951.

³ Див.: Работы Ж.Маритена по культурологии и истории мысли. Выпуск 1. Реферативный сборник. - М., 1990.

⁴ Див.: Маритен Ж. Философ в мире. - М., 1994.